

EUROPEJSKA SIĘĆ EKOLOGICZNA NATURA 2000 I INNE PRZYRODNICZE OBSZARY CHRONIONE Z UWZGLĘDNIENIEM WARTOŚCI ZASOBÓW KULTUROWYCH

1. Cel tworzenia przyrodniczych obszarów chronionych

Przyrodnicze obszary o naturalnym charakterze krajobrazu oraz dzikie gatunki flory i fauny są silnie zagrożone wyginięciem i degradacją w skali krajowej, kontynentalnej i globalnej. Głównymi przyczynami są postępujące intensywnie w ostatnich dziesięcioleciach: urbanizacja, uprzemysłowienie, rozwój infrastruktury, zanieczyszczenie środowiska, wylesianie i odwadnianie terenów, ciągle zmniejszanie powierzchni i fragmentacja obszarów przyrodniczych. Jednym z ważniejszych kierunków w ochronie przyrody i środowiska jest tworzenie obszarów chronionych i systemów tych obszarów (Kozłowski 2000, 2003, Olaczek 2000, Żarska 2005). Wynika to z kardynalnych zasad ochrony przyrody opartych na wiedzy ekologicznej, sformułowanych przez Kazimierza Zarzyckiego we wstępie do pierwszego wydania polskiej czerwonej listy gatunków roślin zagrożonych wyginięciem (Zarzycki, Wojewoda – red. 1986, Żarska 2005):

- aby ochronić gatunek lub grupę gatunków, należy zachować środowisko ich życia,
- należy chronić całe ekosystemy i grupy ekosystemów (środowisko życia gatunków),
- przede wszystkim chronić ekosystemy i gatunki w miejscu ich naturalnego występowania – ochrona *in situ*,
- ekosystemy chronione powinny zajmować jak największe obszary (duże ekosystemy są tworzone przez liczniejsze i liczebniejsze populacje gatunków, są bardziej stabilne ekologicznie i bardziej odporne na antropopresję),
- konieczność zachowania ciągłości przestrzennej obszarów przyrodniczych, łączności ekologicznej między ekosystemami (umożliwienie migracji gatunków jako warunek konieczny do długoterminowego ich przetrwania).

Głównym powodem ochrony zasobów naturalnych, w tym tworzenia obszarów chronionych, jest dobro człowieka, który będąc częścią przyrody, potrzebuje do życia środowiska przyrodniczego wysokiej jakości. Obszary chronione są warunkiem koniecznym do zachowania równowagi ekologicznej w skali kraju, kontynen-

tów i Ziemi. Są potrzebne człowiekowi także do wypoczynku i regeneracji sił oraz do zaspokojenia potrzeb estetycznych. Znaczący ubytek powierzchni obszarów o wysokich wartościach przyrodniczych w ostatnich dekadach i zanieczyszczenie środowiska powodują duże zachwianie równowagi ekologicznej, a tym samym spadek jakości warunków środowiskowych życia człowieka. Etyczne przyczyny ochrony przyrody są również bardzo ważne. Na człowieku, jako organizmie o najwyższych możliwościach intelektualnych i twórczych, spoczywa największa odpowiedzialność i moralny obowiązek utrzymania dobrego stanu środowiska, które jest miejscem realizacji różnorodnych potrzeb ludzkich, w tym także potrzeb życiowych następnych pokoleń. Ponadto, inne byty przyrodnicze, poza człowiekiem, mają również prawo istnienia.

2. Podstawy prawne i typy przyrodniczych obszarów chronionych w Polsce

Podstawą prawną tworzenia przyrodniczych obszarów i obiektów chronionych w Polsce jest ustawa o ochronie przyrody z 2004 roku (DzU 92/2004, poz. 880, ze zm.). Ważnym aktem prawnym jest również ustawa – Prawo ochrony środowiska z 2001 roku (DzU 62/2001, poz. 627, ze zm.), dotycząca całości środowiska i mająca charakter kompleksowy, wytyczająca kierunki w zakresie formułowania przepisów szczegółowych, w tym także wspomnianej ustawy o ochronie przyrody.

Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 2004 roku, w Polsce występują następujące formy ochrony przyrody (art. 6 ustawy):

- 1) parki narodowe,
- 2) rezerваты przyrody,
- 3) parki krajobrazowe,
- 4) obszary chronionego krajobrazu,
- 5) obszary Natura 2000,
- 6) pomniki przyrody,
- 7) stanowiska dokumentacyjne,
- 8) użytki ekologiczne,
- 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Formy wymienione w punktach 1–5 są wielkoprzestrzennymi obszarami, tworzącymi krajowy system obszarów chronionych, zajmujący obecnie około 32,5% powierzchni kraju (bez powierzchni obszarów Natura 2000), w tym obszary najwyższej rangi: parki narodowe i rezerваты przyrody – zajmują łącznie około 1,5% powierzchni Polski (GUS 2006). Wybrane informacje o krajowych obszarach chronionych, z uwzględnieniem województw, zamieszczone są w tabeli 1 oraz w załącznikach 1 i 2.

Tabela 1. Przyrodnicze obszary i obiekty chronione, bez obszarów Natura 2000, w województwach – wybrane informacje (opracowanie własne na podstawie danych GUS 2006, stan na 31.12.2005)

Polisa, województwo	Powierzchnia obszarów chronionych w % powierzchni	Liczba parków narodowych	Liczba rezerwatów przyrody	Liczba parków krajobra- zowych	Liczba obszarów chronionego krajobrazu	Liczba użytków ekologicznych	Liczba stanowisk dokumen- tacyjnych	Liczba zespołów przyrodniczo- krajobrazo- wych	Liczba pomników przyrody
Polisa	32,5	23	1395	120	449	6421	115	188	34 989
Dolnośląskie	18,1	2	65	12	25	95	-	10	2 638
Kujawsko-pomorskie	32,4	-	93	8	45	1852	1	12	2 068
Lubelskie	22,8	2	85	16	18	194	4	7	1 550
Lubuskie	39,3	2	52	7	41	335	-	7	1 785
Łódzkie	16,4	-	88	6	14	376	3	22	3 541
Małopolskie	58,9	5	84	9	27	29	54	4	2 189
Mazowieckie	29,6	1	176	5	28	874	6	33	4 155
Opolskie	27,1	-	35	3	8	92	3	14	568
Podkarpackie	47,5	2	93	7	19	370	21	2	1 528
Podlaskie	32,0	4	91	3	13	248	2	1	2 112
Pomorskie	32,6	2	118	7	53	614	7	10	2 619
Śląskie	22,0	-	61	7	9	55	4	16	1 402
Świętokrzyskie	61,9	1	69	9	16	93	7	9	460
Warmińsko-mazurskie	46,2	-	102	6	65	97	1	8	2 432
Wielkopolskie	31,0	1	96	10	46	102	2	2	3 632
Zachodniopomorskie	20,8	1	87	5	22	995	-	31	2 310

Park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlegają cała przyroda oraz walory krajobrazowe (art. 8). Celem utworzenia parku narodowego jest zachowanie różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenie właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenie zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów. Utworzenie parku narodowego, jego likwidacja lub zmiana granic następuje w drodze rozporządzenia Rady Ministrów. Nadzór nad parkami narodowymi sprawuje minister właściwy do spraw środowiska. Dla parku narodowego sporządzany jest plan ochrony (patrz: podrozdział 5). Dotychczas w Polsce utworzono 23 parki narodowe, które zajmują około 1% powierzchni kraju (GUS 2006).

Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi (art. 13). Uznanie obszaru za rezerwat przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody. Dla rezerwatu sporządzany jest plan ochrony. W Polsce utworzono dotychczas 1395 rezerwatów przyrody, zajmują one około 0,5% powierzchni kraju (GUS 2006).

Park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju (art. 16). Utworzenie parku krajobrazowego lub jego powiększenie następuje w drodze rozporządzenia wojewody. Dla parku krajobrazowego sporządzany jest plan ochrony. W Polsce utworzono dotychczas 120 parków krajobrazowych, zajmują one około 8% powierzchni kraju (GUS 2006).

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych (art. 23). Obszary chronionego krajobrazu są tworzone w drodze rozporządzenia wojewody lub na mocy uchwały rady gminy. W Polsce jest obecnie 449 tych obszarów chronionych, zajmują one około 22,5% powierzchni kraju (GUS 2006).

Sieć obszarów Natura 2000 (art. 25 ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku) jest tworzona ze względu na konieczność wypełnienia zobowiązań wobec Unii Europejskiej. Podstawę prawną tej sieci stanowią dyrektywy UE: Dyrektywa Rady 92/43/EEC z 1992 roku w sprawie ochrony naturalnych siedlisk oraz dzikiej flory i fauny (dyrektywa habitatowa; ze zm.) oraz Dyrektywa Rady 79/409/EEC z 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków (dyrektywa ptasia; ze zm.).

- W europejskiej sieci Natura 2000 tworzone są dwa rodzaje obszarów chronionych:
- *obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)* – obszary wyznaczone, zgodnie z przepisami prawa UE (dyrektywa ptasia), do ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków, w którego granicach ptaki mają korzystne warunki bytowania w ciągu całego życia, w dowolnym jego okresie albo stadium rozwoju;
 - *specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)* – obszary wyznaczone, zgodnie z przepisami prawa UE (dyrektywa habitatowa), w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt lub w celu odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub właściwego stanu ochrony tych gatunków.

Wyznaczenie obszaru Natura 2000 (OSO lub SOO), zmiana jego granic lub likwidacja następuje w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa i rozwoju wsi oraz z ministrem właściwym do spraw gospodarki wodnej.

Sieć obszarów Natura 2000 jest obecnie w fazie tworzenia (podobnie jak i w innych krajach członkowskich UE). Obszary Natura SOO wyznaczone są na podstawie kryteriów zawartych w dyrektywie siedliskowej, a obszary OSO – w dyrektywie ptasiej. Głównym kryterium jest występowanie określonych siedlisk i dzikich gatunków znajdujących się w aneksach tych dyrektyw (patrz: podrozdział 3). Propozycja wyznaczonych obszarów Natura 2000, po uwzględnieniu wyników konsultacji społecznych, przekazywana jest przez kraj członkowski do Komisji Europejskiej. Po zaakceptowaniu przez Komisję obszary te zostają objęte ochroną prawną na mocy prawa krajowego. Obszary specjalnej ochrony ptaków OSO, ze względu na precyzyjnie opracowane kryteria, są z reguły od razu akceptowane przez Komisję i tym samym w krótkim czasie tworzone. W przypadku specjalnych obszarów ochrony siedlisk SOO Komisja Europejska powinna je zatwierdzić w czasie do 3 lat. Komisja może również zażądać utworzenia jeszcze innych obszarów Natura lub zmiany granic tych zaproponowanych. Dotychczas w Polsce utworzono 72 obszary specjalnej ochrony ptaków OSO na mocy rozporządzenia Ministra Środowiska z 2004 roku (DzU 229/2004, poz. 2313; porównaj: załącznik 2), zajmujące około 7,8% powierzchni kraju. Ponadto, w fazie tworzenia znajduje się następujących 35 obszarów OSO (łącznie 107 obszarów ptasich), a ostatnio kolejne obszary OSO są uzgadniane. W maju 2004 roku zgłoszono do Komisji Europejskiej 184 specjalne obszary ochrony siedlisk SOO, zajmujące około 3,6% powierzchni kraju (porównaj: załącznik 1, GUS 2006). Obecnie liczba obszarów siedliskowych zgłoszonych do Komisji została znacznie zwiększona – do 286, a ponadto następne obszary SOO są w trakcie uzgodnień. Liczba tworzonych obszarów Natura 2000 ulega obecnie ciągłym zmianom. Najbardziej aktualne informacje o sieci Natura 2000 znajdują się na stronach Ministerstwa Środowiska (www.mos.gov.pl/natura2000, Sieć Natura 2000..., 2004, GUS 2006).

Część utworzonych i zaproponowanych obszarów OSO i SOO pokrywa się ze sobą, a także i z innymi obszarami chronionymi. Specyfika obszarów Natura 2000 została szerzej opisana w podrozdziale 3.

Dla obszaru Natura 2000 sporządzany jest plan ochrony. Ten instrument prawny został bliżej scharakteryzowany w podrozdziale 5.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, np. okazałych rozmiarów drzewa, krzewy, źródła, wywieziska, wodospady, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie (art. 40). Ustanowienie pomnika przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Dotychczas utworzono w Polsce 34 989 pomników przyrody, z których większość stanowią stare drzewa (GUS 2006).

Stanowiskami dokumentacyjnymi przyrody nieożywionej są niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Mogą też być nimi miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt (art. 41). Stanowiska dokumentacyjne tworzone są w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Istnieje 115 takich obiektów chronionych w kraju (GUS 2006).

Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania (art. 42). Użytki ekologiczne ustanawiane są w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. W Polsce jest ich obecnie 6421 (GUS 2006).

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego, zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne (art. 43). Ustanawiane są w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Dotychczas utworzono w Polsce 188 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (GUS 2006).

Użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe należą do form ochrony przyrody o małej powierzchni (zwane także, łącznie z pomnikami przyrody, formami indywidualnej ochrony). Zajmują one razem około 0,4% powierzchni kraju (GUS 2006).

Ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk, gatunków rzadko występujących, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie umów międzynarodowych, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej (art. 46 ustawy o ochronie przyrody). Ochrona gatunkowa wprowadzana jest w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa i rozwoju wsi. Ponadto, inne decyzje dotyczące ochrony gatunkowej mogą być wprowadzone w drodze rozporządzenia wojewody.

W celu ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być ustalane strefy ochrony (art. 46).

W stosunku do roślin i grzybów objętych ochroną mogą być wprowadzone zakazy, m.in.: zrywania, niszczenia, uszkodzania, niszczenia ich siedlisk i ostoi, dokonywania zmian stosunków wodnych, niszczenia ściółki, przetwarzania, zbywania, nabywania – także ich części i produktów pochodnych, wwożenia do kraju i wywożenia za granicę (art. 51).

W stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone zakazy, m.in.: zabijania, okaleczania, chwytania, transportu, przetrzymywania, posiadania żywych i martwych, płoszenia, niszczenia siedlisk i ostoi, preparowania, niszczenia gniazd, jaj, mrowisk, nor, lęgówisk, żeremi, tam, zbywania i nabywania, wwożenia do kraju i wywożenia za granicę, fotografowania i filmowania mogącego powodować niepokoje zwierząt (art. 52).

Obecnie w Polsce obowiązują trzy rozporządzenia dotyczące ochrony gatunkowej:

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną (DzU 168/2004, poz. 1764),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (DzU 168/2004, poz. 1765),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (DzU 220/2004, poz. 2237).

Ptaki i ssaki łowne chronione są odrębnymi przepisami na mocy ustawy Prawo łowieckie z 1995 roku (tekst jednolity DzU 127/2005, poz. 1066).

Na obszarach chronionych występują zasoby przyrodnicze reprezentatywne dla strefy geograficznej naszego kraju i środkowowschodniej części Europy – ekosystemy i gatunki, formacje i elementy przyrody nieożywionej charakterystyczne dla poszczególnych regionów fizyczno-geograficznych i geobotanicznych, dla bioregionów Europy.

Przyrodnicze obszary chronione mogą mieć również międzynarodowy status ochrony. Oprócz wspomnianego wcześniej obszaru Natura 2000 (obszar chroniony Unii Europejskiej), do ważniejszych międzynarodowych form ochrony należą:

- ostoja Ramsar – na mocy Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego (Konwencja ramsarska, 1971); w światowym spisie ostoi Ramsar znajduje się 13 polskich obiektów: jezioro Łuknajno, Siedem Wysp, jezioro Karaś, jezioro Świdwie, Słońsk, Stawy Milickie, Biebrzański Park Narodowy, Słowiński Park Narodowy, Wigierski Park Narodowy, Poleski Park Narodowy i Narwiański Park Narodowy, jezioro Drużno oraz subalpejskie torfowiska w Karkonoskim Parku Narodowym (GUS 2006); Konwencja ramsarska zapoczątkowała tworzenie nowoczesnych międzynarodowych form ochrony przyrody na świecie;
- obiekt na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego – na mocy Konwencji o światowym dziedzictwie (Konwencja paryska, 1972); obecnie 12 polskich obiektów znajduje się na tej liście, w tym 11 w kategorii dziedzictwo kultury i 1 w kategorii dziedzictwo natury – Puszcza Białowieska (patrz: podrozdział 4);
- rezerwat biosfery – na mocy programu UNESCO „Man and Biosphere” (UNESCO-MAB, 1970) – światowej koncepcji sieci rezerwatów biosfery; dotychczas w Polsce utworzono 9 rezerwatów biosfery: „Białowieża”, Słowiński, „Jezioro Łuknajno”, „Babia Góra”, „Karkonosze”, „Karpaty Wschodnie”, „Tatry”, „Puszcza Kampinoska”, „Polesie Zachodnie” (GUS 2006).

Na przyrodniczych obszarach chronionych i w ich sąsiedztwie zazwyczaj występują również cenne elementy środowiska kulturowego, podnosząc wartość krajobrazu. Przytoczone w tym rozdziale prawne definicje przyrodniczych obszarów i obiektów chronionych są potwierdzeniem, że walory kulturowe stanowią również kryterium w tworzeniu tych obszarów. Ochrona zasobów kulturowych została szerzej opisana w podrozdziale 4. Przyrodnicze obszary chronione są zatem najbardziej wartościowymi i najpiękniejszymi terenami naszego kraju, są znakiem markowym Polski oraz celem turystów krajowych i zagranicznych.

3. Obszary Natura 2000 – specyfika, korzyści wynikające z ich utworzenia oraz obowiązki i ograniczenia

Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 ma podstawę prawną w dyrektywie habitatowej i dyrektywie siedliskowej Unii Europejskiej. Wstępując do Unii Europejskiej, Polska była zobowiązana zharmonizować prawo krajowe z prawem UE, dlatego w ustawie o ochronie przyrody z 2004 roku pojawiła się nowa forma ochrony: obszary Natura 2000 (patrz: podrozdział 2).

Sieć obszarów Natura 2000 jest głównym instrumentem obszarowej ochrony przyrody w Unii Europejskiej, służącym realizacji trzech priorytetowych kierunków działań w tym zakresie: ochrony różnorodności biologicznej, ochrony siedlisk przyrodniczych oraz ochrony dzikich gatunków flory i fauny i ich siedlisk. Sieć ta składa

się z dwóch typów obszarów: obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) i specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO), opisanych w podrozdziale 2.

Koncepcja sieci Natura 2000 jest spójna z wymaganiami aktów prawa międzynarodowego, takich jak: Konwencja o różnorodności biologicznej (Konwencja z Rio, 1992), Konwencja berneńska (Konwencja o ochronie europejskich dzikich gatunków flory i fauny oraz ich naturalnych siedlisk, 1979), Konwencja bońska (Konwencja o ochronie gatunków wędrownych dzikich zwierząt, 1979), Konwencja ramsarska (Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życia ptactwa wodnego, 1971), a także Konwencja waszyngtońska (Konwencja w sprawie handlu dzikimi zwierzętami zagrożonymi wyginieciem – CITES, 1973).

Polskimi aktami prawnymi dotyczącymi sieci Natura 2000 na terytorium Polski są:

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (DzU 92/2004, poz. 880, ze zm.),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 roku w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (DzU 229/2004, poz. 2313) – zawierające wykaz utworzonych 72 obszarów OSO (porównaj: załącznik 2) i listę 267 gatunków ptaków wymagających ochrony;
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 roku w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (DzU 94/2005, poz. 795) – zawierające wykaz 76 typów siedlisk (w tym 13 priorytetowych), listę 44 gatunków roślin (w tym 11 gatunków priorytetowych) i 89 gatunków zwierząt innych niż ptaki (w tym 12 gatunków priorytetowych) wymagających ochrony;
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 marca 2005 roku w sprawie trybu i zakresu opracowania projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (DzU 61/2005, poz. 549; patrz: podrozdział 5).

Siedlisko przyrodnicze jest rozumiane jako obszar lądowy lub wodny, naturalny lub półnaturalny, wyodrębniony na podstawie cech geograficznych, abiotycznych (przyrody nieożywionej) i biotycznych (przyrody ożywionej) środowiska. Siedlisko gatunku oznacza obszar o charakterystycznych cechach biotycznych i abiotycznych, w którym gatunek występuje w którymkolwiek stadium swojego cyklu biologicznego. Priorytetowe siedliska i gatunki są bardzo zagrożone zanikiem (dyrektywa habitatowa UE, ustawa o ochronie przyrody z 2004 roku).

Sieć obszarów Natura 2000 jest bardzo ważnym elementem Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej (PEEN), będącej instrumentem realizacji Paneuropejskiej strategii ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej przyjętej w Sofii w 1995 roku na konferencji ministrów środowiska krajów Europy „Środowisko dla Europy”.

Sieć obszarów Natura 2000 jest obecnie w trakcie realizacji w krajach UE. Jej celem jest utrzymanie różnorodności biologicznej przez ochronę najcenniejszych,

najrzadszych i ginących, ale również typowych i jeszcze powszechnych układów przyrodniczych dla regionów biogeograficznych Europy. Europejskie obszary chronione Natura 2000 powinny być połączone ze sobą korytarzami ekologicznymi, tworząc spójną przestrzennie i funkcjonalnie sieć ekologiczną, łącznie z pozostałymi krajowymi obszarami chronionymi.

Każde państwo członkowskie ma obowiązek wyznaczyć sieć Natura 2000 na swoim terytorium, jako część europejskiej sieci, proporcjonalnie do zasobów przyrodniczych kraju. Sieć ta może obejmować swym zasięgiem obszary chronione innymi formami ochrony przyrody. W dyrektywach Unii Europejskiej są sprecyzowane kryteria wyznaczania obszarów Natura 2000, w tym przede wszystkim występowanie określonych siedlisk przyrodniczych oraz dzikich gatunków roślin i zwierząt, wymienionych w aneksach dyrektywy habitatowej i dyrektywy ptasiej (w polskich rozporządzeniach, wyżej opisanych, znajdują się siedliska i gatunki występujące na terytorium Polski), a także są określone ramowe zasady ochrony. Wybór szczegółowego sposobu ochrony poszczególnych obszarów Natura 2000 pozostawiono do decyzji państwa członkowskiego.

Ochrona siedliska przyrodniczego lub siedliska gatunku oznacza ochronę miejsc je reprezentujących, a nie ochronę wszystkich miejsc występowania w kraju. Wskazana jest jednakże identyfikacja tych siedlisk i gatunków w celu rozpoznania występowania, ewentualnego objęcia innymi formami ochrony lub podjęcia decyzji o utworzeniu obszaru Natura 2000 w przyszłości. Ponadto, obecność tych siedlisk i gatunków świadczy o wysokiej jakości środowiska i wartości krajobrazu. Władze terenu powinny zatem mieć dobre rozeznanie i informację o ich występowaniu.

Obszary chronione Natura 2000 mają specyficzny charakter i cechy odróżniające je w pewnym stopniu od innych obszarów chronionych (Makomaska-Juchiewicz, Tworek – red. 2003, Sieć Natura 2000, 2004, www.mos.gov.pl/natura2000, GUS 2006). Cechą szczególną obszarów Natura 2000 jest to, że mają bardzo wysoką rangę prawną (status europejskiego obszaru chronionego, ustanawiane w drodze rozporządzenia ministra), ale zakłada się na tych obszarach gospodarowanie, przy jednoczesnej kontroli stanu siedlisk przyrodniczych i stanu populacji gatunków, dla ochrony których obszar został utworzony. Obowiązuje tu zasada równowagi gospodarki i ochrony. Można powiedzieć, że obszary Natura 2000 są poligonem doświadczalnym zrównoważonego rozwoju. Wypracowane na obszarach Natura 2000 zasady zrównoważonego użytkowania obszarów cennych przyrodniczo powinny być stosowane także na innych terenach.

Warunkiem koniecznym na obszarach Natura 2000 jest utrzymanie we właściwym stanie siedlisk przyrodniczych i dzikich gatunków będących przedmiotem ochrony (niedopuszczenie do degradacji). W artykule 33 ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku zapisano, że zabrania się podejmowania działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków roślin i zwierząt,

dla ochrony których został wyznaczony obszar Natura 2000. Warunek ten i dopuszczenie gospodarowania oznaczają, że ochrona przyrody na tych terenach ma być oparta na umiejętności współistnienia człowieka z resztą przyrody oraz na szukaniu równowagi i kompromisów pomiędzy gospodarowaniem i utrzymaniem obszarów przyrodniczych o wysokiej wartości. Odpowiada to w pełni zasadzie zrównoważonego rozwoju, deklarowanej w ustawach prawa krajowego.

W przypadku typów siedlisk przyrodniczych utrzymanie właściwego ich stanu oznacza, że (dyrektywa siedliskowa UE, Sieć Natura 2000, 2004):

- naturalny zasięg siedliska nie zmniejsza się,
- zachowuje ono swoją specyficzną strukturę i swoje funkcje,
- stan ochrony typowych dla tego siedliska gatunków jest również właściwy.

W przypadku gatunków właściwy stan ochrony oznacza, że (dyrektywa siedliskowa UE):

- zachowana zostaje liczebność populacji tego gatunku, gwarantująca jej utrzymanie się w biocenozie przez długi czas,
- naturalny zasięg gatunku nie zmniejsza się,
- pozostaje zachowana wystarczająco duża powierzchnia siedliska gatunku.

Dla obszaru Natura 2000 istnieje obowiązek sporządzenia planu ochrony, którego głównym celem jest ustalenie zasad i sposobów ochrony siedlisk i gatunków, ale także określenie możliwości gospodarowania i użytkowania obszaru chronionego w sposób harmonizujący z ochroną (porównaj: podrozdział 5).

Na obszarach Natura 2000 oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie istnieje obowiązek wykonywania ocen oddziaływania na środowisko planów, programów i przedsięwzięć mogących negatywnie wpływać na zasoby przyrody (dyrektywa siedliskowa UE, ustawa o ochronie przyrody z 2004 roku). Jest to skuteczne zabezpieczenie przed lokalizacją uciążliwych inwestycji, przedsięwzięć, które mieszkańcy terenu niechętnie widzieliby w otoczeniu swego miejsca zamieszkania. Jednocześnie jest to ochrona przed utratą jakości walorów obszaru. W przypadku podjęcia decyzji o realizacji przedsięwzięć o nadrzędnym znaczeniu dla interesu publicznego negatywnie oddziałujących na stan przedmiotu ochrony, wobec braku rozwiązań alternatywnych, jest konieczne zapewnienie kompensacji przyrodniczej na obszarze Natura 2000 (art. 34 ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku). W stosunku do priorytetowych siedlisk i gatunków wymagania są bardziej ostre.

Obszary Natura 2000, podobnie jak i inne, zwłaszcza wielkoprzestrzenne obszary chronione, są stymulatorem zrównoważonego rozwoju. Z ich utworzenia mogą wynikać pewne ograniczenia dla różnych rodzajów gospodarowania, ale jednocześnie obszary Natura 2000 niosą ze sobą wiele korzyści i są ogromną szansą na rozwój oparty na zachowaniu wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów kulturowych, warunkujących wielką atrakcyjność obszaru dla turystów, badaczy nauko-

wych czy osób pragnących przebywać w zdrowym i pięknym krajobrazie. Należy przy tym pamiętać, że także na żadnym innym terenie nie można gospodarować bez ograniczeń. Walory stanu środowiska i wartości estetyczne krajobrazu są obecnie coraz bardziej cenione i pożądane, określane często jako pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczych o bardzo istotnym znaczeniu. Należy oczekiwać, że wartości jakości środowiska i krajobrazu będą w coraz większym stopniu stymulować rozwój obszarów.

Ograniczenia w gospodarowaniu na obszarach Natura 2000 nie będą raczej dotyczyć dotychczasowego sposobu użytkowania tych terenów, który umożliwił zachowanie dużych walorów przyrodniczych, ale wyraźnych zmian tego użytkowania. Należy szczególnie podkreślić, że na obszarach Natura 2000 nie podlega ograniczeniu działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeśli nie zagrażają one zachowaniu siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin i zwierząt, dla ochrony których obszary te zostały utworzone.

Na obszarach Natura 2000 ograniczenia dla gospodarki leśnej nie wystąpią lub będą niewielkie. Ochrona siedlisk leśnych na tych obszarach polega na prowadzeniu gospodarki leśnej w taki sposób, aby utrzymać przede wszystkim odpowiednią strukturę wiekową i skład gatunkowy. Zasada ta jest zgodna z obecnie obowiązującą w lasach instrukcją urządzania lasu opartą na podstawach ekologicznych, z ekologicznymi celami gospodarki leśnej i obowiązkiem sporządzania programów ochrony przyrody w nadleśnictwach (ustawa o lasach z 1991 roku, tekst jednolity DzU 45/2005, poz. 435).

Gospodarka rolna, łowiecka i rybacka, prowadzone na racjonalnych zasadach zgodnie z obowiązującym prawem, również nie będą podlegać znaczącym ograniczeniom. Należy podkreślić, że wiele obszarów Natura 2000 wyznaczono na terenach nieobjętych dotychczas żadnymi formami ochrony i w miejscach, gdzie była prowadzona gospodarka, która umożliwiła występowanie bardzo dużych wartości przyrodniczych. Preferowany będzie sposób użytkowania tych terenów zbliżony do dotychczasowego: rolnictwo zrównoważone oraz racjonalna gospodarka łowiecka i rybacka. Niewiele gatunków łownych znajduje się w aneksach dyrektyw UE.

Zrównoważona turystyka i edukacja ekologiczna mają być ważną funkcją obszarów Natura 2000. Rozwój turystyki przyjaznej środowisku, w tym ekoturystyki i turystyki kwalifikowanej, powinien być znaczącym źródłem dochodów ludności i władz terenu, także na obszarach sąsiednich. Zostanie rozwinięta infrastruktura turystyczna (m.in. miejsca noclegowe, punkty żywienia, transport publiczny, inne). Przyczyni się to do ożywienia gospodarczego i poprawy poziomu życia lokalnej ludności.

Obszary Natura 2000 będą poligonem badań dla naukowców krajowych i zagranicznych, miejscem szkoleń i praktyk dla młodzieży i studentów, naukowym obiektem doświadczalnym w skali Europy. Funkcja naukowo-dydaktyczna obszarów Natura będzie doskonale korelować z funkcją turystyczną.

Na obszarach Natura 2000 ustanowiony jest obowiązek prowadzenia monitoringu przyrodniczego, dotyczącego w szczególności stanu chronionych siedlisk i gatunków (dyrektywa siedliskowa UE i ustawa o ochronie przyrody z 2004 roku). Stworzy to dobre podstawy do rozwoju funkcji naukowo-edukacyjnej i dodatkowe możliwości pracy zarówno dla osób z wyższym wykształceniem, jak i pozostałych. Prowadzenie badań naukowych i monitoringu oraz obsługa tej działalności wpłynie także na zwiększenie ruchu turystycznego.

Realizacja i obsługa wyżej wymienionych funkcji spowoduje wzrost liczby i różnorodności miejsc pracy, rozwój usług, wzrost dochodów ludności w regionie. Wiąże się z tym między innymi rozwój i popularyzacja rękodzieła, kuchni etnicznej, zdrowej żywności produkowanej na miejscu oraz innych produktów związanych z tradycją przyrodniczo-kulturową regionu. Jest to ogromna, bezpłatna promocja dla obszaru.

Należy podkreślić, że obszary Natura 2000 są obecnie uprzywilejowanymi obszarami pod względem uzyskiwania dotacji za dostosowanie działalności do wymagań ochrony siedlisk i gatunków, gospodarowania z jednoczesnym zachowaniem wartości przyrodniczych. Oznacza to możliwość otrzymania dofinansowania w zamian za utrzymanie w przybliżeniu dotychczasowego sposobu użytkowania terenów. Obecnie najbardziej rozpowszechnioną formą dofinansowania są programy rolnośrodowiskowe, ale dotyczy to również ubiegania się o inne dodatkowe fundusze przeznaczone na ochronę środowiska i edukację ekologiczną oraz rozwój obszarów wiejskich.

Warto podkreślić, że bezcennym dobrem dla mieszkańców obszaru Natura 2000 i turystów będzie zamieszkiwanie i przebywanie w zdrowym, dobrze zachowanym środowisku i pięknym krajobrazie.

Podsumowując należy stwierdzić, że utworzenie obszarów Natura 2000 niesie ze sobą wiele korzyści i przywilejów oraz relatywnie małe ograniczenia. Ograniczenia w użytkowaniu tych obszarów będą dotyczyć głównie: 1) nowych przedsięwzięć mogących negatywnie wpłynąć na środowisko (na siedliska i gatunki chronione), 2) wyraźnego zwiększenia stopnia intensyfikacji produkcji, a nieutrzymania dotychczasowego sposobu gospodarowania. Warto podkreślić, że obecnie na żadnym terenie nie można dowolnie gospodarować bez poszanowania środowiska, także poza obszarami chronionymi (ustawa Prawo ochrony środowiska z 2001 roku).

Wymienione korzyści wynikające z utworzenia obszarów Natura 2000 dotyczą także innych typów obszarów chronionych, a w szczególności parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych. Są one olbrzymią promocją dla regionu, pod warunkiem odpowiedniego spopularyzowania i reklamy. Gwarantują występowanie wysokich walorów przyrodniczych, kulturowych, zdrowego środowiska życia, zdrowej żywności produkowanej na tych terenach i innych produktów związanych z miejscową tradycją i kulturą. Kryteriami takimi kierują się turyści w wyborze miejsc wypoczynku. Turystyka jest obecnie uważana na świecie za jedną z wiodących i rozwijających się

gałęzi gospodarki. Ustanowienie obszaru chronionego można porównać do nadania regionowi znaku jakości, także znaku jakości turystycznej.

4. Wartości zasobów kulturowych na przyrodniczych obszarach chronionych

Na przyrodniczych obszarach chronionych i w ich otoczeniu występują zazwyczaj wartościowe elementy środowiska kulturowego. Są one chronione przede wszystkim na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku (DzU 162/2003, poz. 1568). Ponadto, są one chronione łącznie z walorami przyrodniczymi, w szczególności poprzez plany ochrony, na mocy ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków, pojęcie zabytku oznacza nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3). Zabytki dzielą się na trzy grupy (art. 6):

- zabytki nieruchome – krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki (kopalnie, zakłady przemysłowe), cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki ruchome – m.in.: dzieła sztuk plastycznych, kolekcje, numizmaty i pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, wytwory sztuki ludowej, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki archeologiczne – m.in.: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z ustawą z 2003 roku, krajobraz kulturowy rozumiany jest jako przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Do wartościowych krajobrazów kulturowych zaliczają się również tradycyjne krajobrazy rolnicze, których ekstensywne i swoiste użytkowanie nie przeszkodziło zachowaniu dużych wartości przyrodniczych. Krajobrazy te zajmują duże powierzchnie, zwłaszcza na obszarach Natura 2000, w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu.

Na mocy ustawy z 2003 roku formami ochrony zabytków są (art. 7):

- wpis do rejestru zabytków,

- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Zabytek wpisywany jest do rejestru na podstawie decyzji konserwatora. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Pomnik historii jest formą ochrony wyższej rangi niż uznanie za zabytek. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra, w drodze rozporządzenia może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Dziedzictwa Światowego utworzoną na mocy Konwencji paryskiej (porównaj: podrozdział 2). Przykłady pomników historii występujących na obszarach Natura 2000 lub w niedużej odległości od nich znajdują się w załączniku 3. Obecność tych obiektów o szczególnej wartości kulturowej (najwyższej rangi krajowej) podnosi jeszcze bardziej atrakcyjność turystyczną rejonu obszarów Natura 2000.

Spośród wybitnych obiektów kulturowych będących pomnikami historii i jednocześnie posiadających status kulturowego obiektu Dziedzictwa Światowego, znajdujących się w bliskim sąsiedztwie obszarów Natura 2000, wymienić można (www.kobidz.pl): Kraków – historyczne centrum, Wieliczka – kopalnia soli, Warszawa – historyczne centrum, Zamość – Stare Miasto, Toruń – Stare Miasto, Kalwaria Zebrzydowska i Park Mużakowski. Ponadto, innymi kulturowymi obiektami na Liście Dziedzictwa Światowego, znajdującymi się w rejonie obszarów Natura, są: Malbork – zamek krzyżacki (największa gotycka twierdza średniowiecznej Europy), kościoły drewniane południowej Małopolski (w miejscowościach Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana i Sękowa) – w sąsiedztwie bardzo licznych obszarów chronionych; kościoły pokoju w Jaworze i Świdnicy (barokowe świątynie luterańskie na Dolnym Śląsku) – w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Chełmy oraz Książańskiego i Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego, także projektowanych siedliskowych obszarów Natura 2000, obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau – w sąsiedztwie projektowanych obszarów Natura 2000 ptaków. Jedynym polskim obiektem na Liście Dziedzictwa Światowego w kategorii przyrody jest Puszcza Białowiecka.

Obszarową formą ochrony środowiska kulturowego jest wspomniany wcześniej park kulturowy. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza plan ochrony parku kulturowego, zatwierdzany przez radę gminy. Forma parku kulturowego może mieć zastosowanie do

terenów obejmujących obszary Natura 2000 ze względu na występujący tam tradycyjny krajobraz rolniczy i inne cenne elementy środowiska kulturowego, np. zabudowa wiejska, układy osadnicze wsi i obiekty sakralne.

5. Plany ochrony jako instrumenty służące ochronie zasobów przyrody i zharmonizowaniu gospodarowania z ochroną

Plany ochrony sporządzane są obowiązkowo na mocy ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku (DzU 92/2004, poz. 880, ze zm.) dla wielkoprzestrzennych obszarów chronionych wysokiej rangi: parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych i obszarów Natura 2000. Plany te są bardzo ważnym instrumentem służącym ochronie zasobów przyrodniczych. Jednocześnie umożliwiają „dopasowanie” gospodarowania i użytkowania obszaru chronionego do wymagań ochrony przyrody i do potrzeb mieszkańców i turystów. Ta druga funkcja planu ochrony jest często niedoceniana i niedostrzegana. Zakazy, nakazy i ograniczenia, które są lub mogą być wprowadzone na obszarze chronionym zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 2004 roku, są modyfikowane w planie ochrony (np. mogą dotyczyć tylko części obszaru chronionego, obowiązywać na określonych zasadach, nie być wprowadzone itp.).

Plany ochrony ustanawiane są w terminie do 5 lat od dnia utworzenia obszaru chronionego (art. 18 i 29 ustawy). Projekt planu ochrony sporządza organ zarządzający obszarem chronionym (lub sprawujący nad nim nadzór). Ranga planów ochrony jest bardzo duża. Świadczy o tym wysoki szczebel administracyjny ich zatwierdzenia: plany ochrony parku narodowego i obszaru Natura 2000 ustanawiane są przez ministra właściwego do spraw środowiska w drodze rozporządzenia, a plany ochrony rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego – przez wojewodę w drodze rozporządzenia. Plany ochrony dla wszystkich wymienionych typów obszarów chronionych sporządza się na okres 20 lat (art. 20 i 29 ustawy).

Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 2004 roku, plany ochrony parków narodowych i rezerwatów przyrody zawierają (art. 20):

- cele ochrony oraz wskazanie przyrodniczych i społecznych uwarunkowań ich realizacji,
- identyfikację oraz określenie sposobów eliminacji zagrożeń (istniejących, potencjalnych, wewnętrznych, zewnętrznych),
- obszary ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej,
- określenie działań ochronnych na obszarach ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej,
- wskazanie obszarów udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, sportowych, amatorskiego połowu ryb i rybactwa oraz określenie sposobów ich udostępnienia,

- wskazanie miejsc, w których może być prowadzona działalność wytwórcza, handlowa i rolnicza,
 - ustalenia do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń zewnętrznych.
- Plany ochrony parków krajobrazowych zawierają (art. 20 ustawy z 2004 r.):
- cele ochrony oraz przyrodnicze, społeczne i gospodarcze uwarunkowania ich realizacji,
 - identyfikację oraz określenie sposobów eliminacji zagrożeń (istniejących, potencjalnych, wewnętrznych, zewnętrznych) oraz ich skutków,
 - wskazanie obszarów realizacji działań ochronnych,
 - określenie zakresu prac związanych z ochroną przyrody i kształtowaniem krajobrazu,
 - wskazanie obszarów udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych i rekreacyjnych i innych oraz sposobów korzystania z tych obszarów,
 - ustalenia do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń zewnętrznych.

Do czasu ustanowienia planu ochrony dla parku narodowego i rezerwatu przyrody sporządzany jest projekt zadań ochronnych przez sprawującego nadzór (art. 22).

Plany ochrony obszarów Natura 2000 zawierają (art. 29 ustawy z 2004 roku):

- opis i ocenę zagrożeń (istniejących, potencjalnych, wewnętrznych i zewnętrznych) oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczeń tych zagrożeń i ich skutków,
- opis warunków zachowania lub przywrócenia właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków,
- wykaz zadań ochronnych (m.in. sposób wykonywania, rodzaj, zakres, lokalizacja, okres),
- określenie zakresu monitoringu przyrodniczego,
- opis przebiegu granic obszaru Natura 2000.

Plany ochrony parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz plany urzędzenia lasu powinny być zgodne z planem ochrony obszaru Natura 2000, jeśli ich obszary pokrywają się.

Obowiązują następujące rozporządzenia dotyczące zasad sporządzania planów ochrony:

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 marca 2005 roku w sprawie trybu i zakresu opracowania projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (DzU 61/2005, poz. 549),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 roku w sprawie sporządzenia projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody (DzU 94/2005, poz. 794).

6. Podsumowanie

Najskuteczniejszą formą ochrony przyrody jest tworzenie wieloprzestrzennych obszarów chronionych i systemów tych obszarów (konieczność zachowania ciągłości przestrzennej – umożliwienie migracji gatunków). Celem tworzenia obszarów chronionych jest ochrona siedlisk przyrodniczych i dzikich gatunków na dużych powierzchniach oraz zachowanie równowagi ekologicznej w skali kraju, kontynentu i całej Ziemi. Głównym motywem ustanawiania obszarów chronionych jest dobro człowieka, który będąc częścią przyrody, potrzebuje do życia środowiska wysokiej jakości.

Na przyrodniczych obszarach chronionych podlegają ochronie walory przyrodnicze, kulturowe i wizualne – decydujące o wysokiej wartości krajobrazu i atrakcyjności obszaru dla turystów. Z utworzenia obszarów chronionych wynikają pewne ograniczenia, ale przede wszystkim duże korzyści, nie w pełni jeszcze dostrzegane i doceniane. Przyrodnicze obszary chronione są ogromną promocją obszarów, znakiem markowym kraju i regionu, magnesem dla turystów, stymulatorem zrównoważonego rozwoju. Model zrównoważonego gospodarowania (z poszanowaniem wartości przyrodniczych), wypracowany na obszarach chronionych i w ich sąsiedztwie, powinien być przenoszony także na inne tereny. Zgodnie z prawem, zasada zrównoważonego rozwoju obowiązuje bowiem wszędzie; żadnego obszaru nie wolno użytkować w sposób powodujący degradację środowiska przyrodniczego.

Warto podkreślić, że wartości przyrodnicze i kulturowe, jeśli występują na danym obszarze, są bezcennym i praktycznie nieodtwarzalnym dobrem i atutem regionu. Zachowanie tych walorów i ustanowienie obszarów chronionych stwarza ogromną szansę, przynosząc wiele korzyści w postaci: nowych kierunków działalności (w szczególności rozwój usług turystycznych i z turystyką związanych oraz obsługa funkcji naukowej i edukacyjnej), doskonalenia dotychczasowych sposobów gospodarowania (ulepszania ich w aspekcie minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko), poprawy poziomu i warunków życia ludności oraz możliwości przestawienia się na długotrwały rozwój zrównoważony, oparty na stałym korzystaniu z wartości przyrody i kultury w taki sposób, aby nie uległy one degradacji.

Literatura

1. ANDRZEJEWSKI R., WEIGLE A. (red.) 2003: Różnorodność biologiczna Polski. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa.
2. BRANDYK T., HEWELKE P. (red.) 1996: Ochrona i zrównoważony rozwój środowiska wiejskiego. Grant PL9210 TESSA, projekt nr 34. Wydaw. SGGW, Warszawa.
3. BREYMEYER A. (red.) 1997: Rezerваты biosfery w Polsce. Polski Narodowy Komitet MAB. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa.
4. CHMIELEWSKI T.J. (red.) 2006: Zarządzanie zasobami przyrody na obszarach Natura 2000 w Polsce. Wydaw. Akademii Rolniczej w Lublinie, Lublin.
5. DENISIUK Z., KALEMBA A., PILIPOWICZ W. 1998: System obszarów i obiektów chronionych na tle krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska. Zesz. Nauk. Kom. „Człowiek i Środowisko” PAN, 22: 55–82.
6. DYDUCH-FALNIEWSKA A., KAŹMIERCZAK R., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., PERZANOWSKA-SUCHARSKA J., ZAJĄC K. 1999: Ostoje przyrody w Polsce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
7. GACKA-GRZESIKIEWICZ E., CICHOCKI Z. 2001: Program ochrony dolin rzecznych w Polsce. Wydaw. IOŚ, Warszawa.
8. KORELESKI K. 2000: Pozaprodukcyjne funkcje terenów leśnych i ich szacowanie. Akademia Rolnicza im. H. Kołłątaja w Krakowie. Kraków.
9. KOZŁOWSKI S. 2000: Ekorozwój – wyzwanie XXI wieku. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa.
10. KOZŁOWSKI S. 2003: Ochrona środowiska: Unia Europejska – Polska. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
11. KRÓLIKOWSKI J., RYLKE J. 2001: Społeczno-kulturowe podstawy gospodarowania przestrzenią. Wydaw. SGGW, Warszawa.
12. LIRO A. (red.) 1995: National Ecological Network EECONET-Poland. Fundacja IUCN-Poland, Warszawa.
13. LIRO A., DYDUCH-FALNIEWSKA A. 1999: Natura 2000. Europejska Sieć Ekologiczna. MOŚZNIŁ, Warszawa.
14. MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., TWOREK S. (red.) 2003: Ekologiczna sieć Natura 2000 – problem czy szansa. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
15. Ochrona środowiska, 2006. GUS, Warszawa.
16. MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELAĞ Z. (red.) 2006: Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów w Polsce. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków.
17. OLACZEK R. 2000: Realizacja ochrony przyrody w Polsce. W: Ochrona przyrody i środowiska w Polsce. Praca zbiorowa, LOP, Warszawa.
18. Polska. Parki narodowe. Praca zbiorowa, Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa, 2000.

19. Pomniki historii. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 2004.
20. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 2004, t. 1–9.
21. PTASZYCKA-JACKOWSKA D., BARANOWSKA-JANOTA M. 1998: Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania. Instytut Gospodarki Przemysłowej i Komunalnej, Warszawa.
22. RAŃKOWSKI G., SMOGORZEWSKA M., JANCZEWSKA A., WÓJCIK J., WALCZAK M., PISARSKI Z. 2002: Parki krajobrazowe w Polsce. Wydaw. IOŚ, Warszawa.
23. RAŃKOWSKI G., WÓJCIK J., WALCZAK M., SMOGORZEWSKA M., BRODOWSKA M. 2005: Rezerваты przyrody w Polsce Północnej. Wydaw. IOŚ, Warszawa.
24. RAŃKOWSKI G., WALCZAK M., SMOGORZEWSKA M. 2006: Rezerваты przyrody w Polsce Środkowej. Wydaw. IOŚ, Warszawa.
25. Sieć Natura 2000: 10 pytań – 10 odpowiedzi. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 2004.
26. SZYSZKO J., RYLKE J., JEŻOWSKI P. (red.) 2002: Ocena i wycena zasobów przyrodniczych. Wydaw. SGGW, Warszawa.
27. WALCZAK M., RADZIEJOWSKI J., SMOGORZEWSKA M., SIENKIEWICZ J., GACKA-GRZESIKIEWICZ E., PISARSKI Z. 2001: Obszary chronione w Polsce. Wydaw. IOŚ, Warszawa.
28. www.kobidz.pl
29. www.mos.gov.pl/natura2000
30. ZARZYCKI K., WOJEWODA W. (red.) 1986: Lista roślin wymierających i zagrożonych w Polsce. PWN, Warszawa.
31. ŻARSKA B. 2005: Ochrona krajobrazu. Wyd. 3 zmienione. Wydaw. SGGW, Warszawa.
32. ŻELAZO J., POPEK J. 2002: Podstawy renaturyzacji rzek. Wydaw. SGGW, Warszawa.

Akty prawne krajowe

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – Prawo ochrony środowiska (DzU 62/2001, poz. 627, ze zm.)
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (DzU 92/2004, poz. 880, ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 roku w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (DzU 229/2004, poz. 2313)
 - Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 roku w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (DzU 94/2005, poz. 795)

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 roku w sprawie sporządzenia projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody (DzU 94/2005, poz. 794)
 - Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 marca 2005 roku w sprawie trybu i zakresu opracowania projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (DzU 61/2005, poz. 549)
 - Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną (DzU 168/2004, poz. 1764)
 - Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (DzU 168/2004, poz. 1765)
 - Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (DzU 220/2004, poz. 2237).
- Ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach (tekst jednolity DzU 45/2005, poz. 435)
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU 162/2003, poz. 1568)
- Ustawa z dnia 13 października 1995 roku – Prawo łowieckie (tekst jednolity DzU 127/2005, poz. 1066)

Akty prawne Unii Europejskiej

1. *Dyrektywa Rady 92/43/EEC z dnia 21.05.1992 roku w sprawie ochrony naturalnych siedlisk oraz dzikiej fauny i flory [Council Directive 92/43/EEC of 21.05.92 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora] (ze zmianami) – tzw. dyrektywa siedliskowa (dyrektywa habitatowa)*
2. *Dyrektywa Rady 79/409/EEC z dnia 02.04.1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków [Council Directive 79/409/EEC of 2.4.79 on the conservation of wild birds] (ze zmianami) – tzw. dyrektywa ptasia*

Załącznik 1

Wykaz obszarów Natura 2000 w województwach według danych opublikowanych przez GUS (2006)

Tabela A. Obszary Natura 2000 w Polsce (stan na 31.12.2005, GUS 2006): obszary specjalnej ochrony ptaków OSO (utworzone w 2004 roku) i specjalne obszary ochrony siedlisk SOO (zgłoszone do Komisji Europejskiej) w województwach*

Polska, województwo	Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)		Specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)	
	Liczba obszarów	Powierzchnia obszarów [ha]	Liczba obszarów	Powierzchnia obszarów [ha]
Polska	72	3 109 778	184	1 175 876
Dolnośląskie	3	80 751	15	37 569
Kujawsko-pomorskie	4	51 230	1	0
Lubelskie	8	200 895	29	28 088
Lubuskie	1	33 169	6	29 365
Łódzkie	1	23 737	7	29 180
Małopolskie	3	40 418	18	41 184
Mazowieckie	8	288 091	14	94 184
Opolskie	–	–	2	5 236
Podkarpackie	2	171 983	2	127 243
Podlaskie	7	484 844	8	239 333
Pomorskie	5	156 973	32	66 781
Śląskie	1	24 816	4	3 777
Świętokrzyskie	1	15 214	4	49 647
Warmińsko-mazurskie	11	504 803	8	68 353
Wielkopolskie	5	135 373	14	154 471
Zachodniopomorskie	9	232 981	20	201 465
Obszary morskie	3	664 500	–	–

* Tabela przedstawia jedynie dane opublikowane dotychczas przez GUS. Ponadto, trwają prace nad utworzeniem następnych 35 obszarów ptaków OSO i została rozszerzona lista obszarów siedlisk SOO do 286 obiektów zgłoszonych do Komisji Europejskiej, a ostatnio kolejne nowe obszary są w trakcie uzgodnień. Najbardziej aktualne informacje o tworzeniu europejskiej sieci Natura 2000 znajdują się na stronach Ministerstwa Środowiska: www.mos.gov.pl/natura2000

Załącznik 2

Obszary specjalnej ochrony ptaków OSO utworzone w Polsce w 2004 roku według danych GUS (2006)

Tabela A. Obszary Natura 2000 – obszary specjalnej ochrony ptaków OSO utworzone w Polsce w drodze rozporządzenia z 2004 roku (DzU 229/2004, poz. 2313) w województwach (GUS 2006, stan na 31.12.2005)*

Polska, województwo	Liczba obszarów Natura 2000 – OSO	Łączna powierzchnia obszarów Natura 2000 – OSO w województwie [ha]	Nazwa obszarów Natura 2000 – OSO	Powierzchnia obszarów Natura 2000 – OSO [ha]
Polska	72	3 109 778	–	3 109 778
Dolnośląskie	3	80 751	Dolina Baryczy Grądy Odrzańskie Stawy Przemkowskie	55 629 20 513 4 609
Kujawsko-pomorskie	4	51 230	Bagienna Dolina Drwęcy Błota Rakutowskie Dolina Dolnej Wisły Dolina Nadgoplańska	3 143 3 014 35 007 10 066
Lubelskie	8	200 895	Bagno Bubnów Chełmskie Torfowiska Węglanowe Dolina Środkowego Bugu Dolina Tyśmienicy Lasy Janowskie Lasy Parczewskie Lasy Strzeleckie Puszcza Solska	2 319 6 389 25 862 6 288 63 019 13 635 8 264 75 119
Lubuskie	1	33 169	Ujście Warty	33 169
Łódzkie	1	23 737	Pradolina Warszawsko-Berlińska	23 737
Małopolskie	3	40 418	Gorce Puszcza Niepołomska Tatry	7 264 11 906 21 248
Mazowieckie	8	288 091	Dolina Dolnego Bugu Dolina Liwca Doliny Omulwi i Płodownicy Dolina Pilicy Dolina Środkowej Wisły Małopolski Przełom Wisły Puszcza Biała Puszcza Kampinoska	60 274 23 734 30 918 28 144 36 688 6 439 64 319 37 575
Podkarpackie	2	171 983	Bieszczady Pogórze Przemyskie	107 682 64 301

Tabela A, cd. Obszary specjalnej ochrony ptaków

Polska, województwo	Liczba obszarów Natura 2000 – OSO	Łączna powierzchnia obszarów Natura 2000 – OSO w województwie [ha]	Nazwa obszarów Natura 2000 – OSO	Powierzchnia obszarów Natura 2000 – OSO [ha]
Podlaskie	7	484 844	Bagienna Dolina Narwi Dolina Biebrzy Dolina Górnej Narwi Przełomowa Dolina Narwi Puszcza Augustowska Puszcza Białowieska Puszcza Knyszyńska	25 034 124 645 15 985 7 015 115 878 63 266 133 021
Pomorskie	5	156 973	Dolina Słupi Ostoja Słowińska Ujście Wisły Wielki Sandr Brdy Zatoka Pucka	37 174 37 155 19 391 1 018 62 235
Śląskie	1	24 816	Dolina Górnej Wisły	24 816
Świętokrzyskie	1	15 214	Dolina Nidy	15 214
Warmińsko-mazurskie	11	504 803	Bagna Nietlickie Dolina Pastęki jezioro Drużno jezioro Łuknajno jezioro Oświn i okolice Lasy Iławskie Puszcza Borecka Puszcza Napiwocko-Ramucka Puszcza Piska Warmińskie Bociany Zalew Wiślany	3 119 19 465 3 185 1 260 1 869 24 675 19 021 117 684 172 458 108 300 33 767
Wielkopolskie	5	135 373	Dolina Środkowej Noteci i Kanalu Bydgoskiego Dolina Środkowej Warty Nadnoteckie Łęgi Wielki Łęg Obrzański Zbiornik Wonieść	32 508 60 290 16 674 23 428 2 473
Zachodniopomorskie	9	232 981	Bagna Rozwarowskie Delta Świny Dolina Dolnej Odry Jeziora Wełtyńskie jezioro Miedwie i okolice jezioro Świdwie Łąki Skoszewskie Ostoja Ińska Zalew Szczeciński	4 232 9 219 54 718 1 313 15 854 6 189 9 641 86 659 45 156
Obszary morskie	3	664 500	Ławica Słupska przybrzeżne wody Bałtyku Zatoka Pomorska	76 873 212 462 375 165

* Tabela zawiera jedynie dane opublikowane dotychczas przez GUS. Dalszych 35 obszarów OSO jest w trakcie tworzenia, a kolejne nowe obszary są uzgadniane. Najbardziej aktualne informacje znajdują się na stronach Ministerstwa Środowiska: www.mos.gov.pl/natura2000

Załącznik 3

Wybrane pomniki historii na obszarach Natura 2000 lub w ich sąsiedztwie

Przykładami obiektów i obszarów kulturowych uznanych przez Prezydenta RP za pomniki historii (forma najwyższej krajowej rangi ochrony środowiska kulturowego), występujących na obszarach chronionych Natura 2000 lub w bliskim ich sąsiedztwie, są (na podstawie danych Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, www.kobidz.pl, 2007):

- Kazimierz Dolny – położony w Kazimierskim Parku Krajobrazowym i w sąsiedztwie siedliskowego obszaru Natura 2000 w tym Parku;
- Częstochowa – Jasna Góra – w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd i projektowanych w tym Parku siedliskowych obszarów Natura 2000 oraz Parku Krajobrazowego „Lasy nad Górną Liswartą”;
- Frombork – zespół katedralny – w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Wysoczyzny Elbląskiej oraz obszaru Natura 2000 siedlisk i ptaków na Zalewie Wiślanym oraz projektowanego siedliskowego obszaru Natura 2000 na Wysoczyźnie Elbląskiej;
- Góra św. Anny – komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy – w Parku Krajobrazowym „Góra św. Anny” i siedliskowym obszarze Natura 2000 na tym terenie;
- Kraków – historyczny zespół miasta – w sąsiedztwie Ojcowskiego Parku Narodowego i Jurajskich Parków Krajobrazowych oraz licznych obszarów Natura 2000 w tym rejonie;
- Wieliczka – kopalnia soli – w sąsiedztwie obszarów Natura 2000 ptaków i siedlisk w Puszczy Niepołomickiej;
- Bochnia – kopalnia soli – w sąsiedztwie Wiśnicko-Lipnickiego Parku Krajobrazowego i obszarów Natura 2000 ptaków i siedlisk w Puszczy Niepołomickiej;
- Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku – w sąsiedztwie Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego oraz kilku obszarów Natura 2000 siedlisk i ptaków na obszarach morskich i doliny dolnej Wisły;
- Gdańsk – pole bitwy na Westerplatte – w sąsiedztwie jak wyżej;
- Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół manierystycznego parku pielgrzymkowego – w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Beskidu Małego i znajdującego się w nim siedliskowego obszaru Natura 2000;
- Łęknica – Park Mużakowski, park w stylu krajobrazowym – w Parku Krajobrazowym Łuk Mużakowa i w sąsiedztwie projektowanego obszaru Natura 2000 siedlisk i ptaków w Borach Dolnośląskich;
- Krzeszów – zespół dawnego opactwa cystersów – w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Sudetów Wałbrzyskich;

- Ostrów Lednicki – wyspa na Jeziorze Lednickim – na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego i w sąsiedztwie projektowanego obszaru Natura 2000 ptaków w Wielkopolsce;
- Raclawice – teren historycznej bitwy racławickiej – w sąsiedztwie kilku siedliskowych obszarów Natura 2000 i rezerwatów przyrody;
- Srebrna Góra – nowożytna warownia górską z XVIII wieku – w Sudetach Środkowych na projektowanym siedliskowym obszarze Natura 2000, w sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Gór Sowich;
- Tarnowskie Góry – podziemia zabytkowej kopalni rud srebronośnych oraz sztolni „Czarnego Pstrąga” – na siedliskowym obszarze Natura 2000 w rejonie Garbu Tarnogórskiego;
- Toruń – Stare i Nowe Miasto – w sąsiedztwie siedliskowego i ptasich obszarów Natura 2000 w dolinie środkowej Wisły;
- Wrocław – zespół historycznego centrum – w sąsiedztwie ptasiego i siedliskowego obszaru Natura 2000 w dolinie górnej Odry i Parku Krajobrazowego Dolina Bystrzycy;
- Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań z XIX wieku – w sąsiedztwie Roztoczańskiego Parku Narodowego oraz kilku obszarów Natura 2000 siedliskowych i ptasich oraz Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego;
- Warszawa – historyczny zespół miasta z Traktem Królewskim i Wilanowem – w sąsiedztwie ptasich i siedliskowych obszarów Natura 2000 w dolinie środkowej Wisły i w Kampinoskim Parku Narodowym.